

Egy szenvedély filozófiája

Hans Ulrich Gumbrecht: *Szépség a sportban / Tömeg a stadionban*
Fordította: Csécsei Dorottya, Keresztes Balázs, Vásári Melinda,
Budapest, Kijárat Kiadó, 2022, 258 oldal

Nincs jobb kedvcsináló egy tudományos vagy bölcséleti mű olvasásához sem, mint amikor átüt a szövegen egyfajta szenvedélyesség, ahogy a szerző egy számára személyesen is különösen fontos témáról értekezik. Hans Ulrich Gumbrecht német-amerikai irodalomtudós, a Stanford Egyetem professzor emeritusa gyermekkora óta sportrajongó, és e passziójából született gondolatait két, külön könyvben foglalta össze, amelyek most magyar fordításban – a kiadó szerencsés döntésének köszönhetően – közösen, egy kötetben jelentek meg.

Gumbrecht két sporttémájú műve ugyanis szorosan összefügg, ezért a magyar kiadáson nem is érződik, hogy eredetileg egymástól függetlenül adták ki őket, ráadásul mindkét szövegét ugyanaz a személyes érdeklődésből

fakadó bensőséges hangnem határozza meg. A főleg a későbbi esszéjében részletesebben is taglalt, és tanúsága alapján az egész eddigi életútját végigkísérő szurkolói élményei, illetve a belőlük fakadó szenvedélye, sőt saját megfogalmazásában sportfüggősége megértésének igényéből született mindkét műve. Nem egyszerűen csak a különféle, bár leginkább a csapatsportok iránti rajongásának egyfajta apológiájaként születtek ezen írásai, hanem a sportok szépségének és a sport iránti rajongó tömegek viselkedéséhez kapcsolódó jelenségek esztétikai aspektusainak filozófiai igényű kifejtését célozta meg.

Egy meghatározó kulturális hagyomány okán a sportokat és a testedzést általában szembe szokás helyezni az intellektus gyakorlataival, mintha a szellem és a test csakis

Keleti Ágnes,
a későbbi
ötszörös olimpiai
bajnok tornász,
a nemzet
sportolója a Vasas
Sportcentrumban,
1949-ben
Adományozó:
Kovács Márton
Ernő
© Fortepan

egymás ellentétpárjaként lenne elgondolható, ám az esztétikai tapasztalat testi, valamint testileg is átélhető érzelmi aspektusairól lehetetlen eltekinteni. Ne tagadjuk, a tömeg még ennél is gyanúsabb fogalom, a ráció emelkedettségével szemben az ösztön irányította alantasság értékei kapcsolódnak hozzá szinte a teljes múlt századi tudományos irodalomban. És egyáltalán nem újdonság a sportban megjelenő mozdulatok kidolgozottságát, valamint az emberi teljesítményt megalapozott esztétikai megfontolások alá vonni, de a szurkolói tömeg által kifejeződő szépség és élmény megfogalmazása megvilágító lehet az olvasónak.

A magyar sportirodalom számára persze ez önmagában nem teljesen új gondolat. A tömegben megtapasztalható szurkolói feloldódás és azonosulás lírai megfogalmazását idézhetjük akár Szabó Lőrincről, aki 1927-ben született, *Futballversenyen* című versében így ír: „míg nézem a negyvenezerfejú tömeget, a közösség / izgalma s izma belémdagad, hogy egy és óriás / test legyek én is, erő, ruganyos, s ne maradjak Én: Tizeneggyé / szakadjak s legyek a csapat”. A testkultúra, a versengés és az esztétikum kérdéséhez pedig Peterdi Pál sportújságíró mondatait az 1958-ban kiadott *Sport és szépség* című fotóalbumból: „A sport eredményeként százféle formában mosolyog a szépség. Egyszer a plasztikus mozdulatban, máskor a test arányosságában jelentkeznek.”

Gumbrecht viszont izgalmasan eredeti megközelítést javasol, amikor a sport mint esztétikai élmény vizsgálatát a sportoló és néző szempontjából is összeköti, „a koncentrált intenzitásban való elmerülés” aktusát kiemelve. A gondolatmenet elsődleges fogalmai ezért nem is a szépség elemző vagy leíró kategóriáihoz, hanem a hozzá kapcsolódó viszonyainkat vagy a belőle születő érzéseinket megragadó szavakhoz kapcsolódnak, mint a vonzalom, az ígézet, a kötődés, sőt a szenvedély. A sporteseményeket a „jelenlét filozófiája” felől közelíti meg, ahol minden sportolói aktus egyfajta performanszként, azaz nem tettként jelenik meg. Mindez azt eredményezi, hogy nem a jelentés-, hanem a „jelenlétkultúra” részeként tekint a sportra, a jelenlét perspektívájából pedig elengedhetetlen a nézők viselkedésének elemzése, mivel megközelítése eredendően nézőközpontú. Mindebből következően jut közelebb az egyes néző személyes élményén túl annak a rajongói közösségben való osztozásán át végső soron a szurkolói tömeg viselkedéséig.

Érvelésében az ókori görög esztétikai irodalomból éppúgy merít, mint a biblikus hagyományból, a keresztény teológiából, valamint a XX. századi filozófiai művekből. A sportolás művelésén túl Nietzsche nyomán például annak apollóni, azaz elemző megtekintéséről, illetve dionüszoszi, azaz közvetlenül feloldódó átérzéséről ír. A stadiontömegben való fizikai együttlét leírásának kiindulópontjával pedig a „Krisztus misztikus teste” kifejezés

szolgál számára, amely a katolikus teológiai tradícióban a hívek közösségét, vagyis magát az egyházat jelenti, és ebben „az isteni jelenlét összeolvad minden egyes keresztény saját testével”. (13.) Ezzel ugyan a transzcendentális felé mozdítja el érvelését, viszont a közösség-egység gondolat megalapozásához kiváló analógiát ad a tömeg hagyományosan negatív konnotációkat, sőt egyfajta önmagában is veszélyt hordozó fogalmi tartalmával szemben. A tömeg számára ugyanis nem a feloldódás vagy elszemélytelenedés helye, hanem a részvétel és színre vitel, valamint a jelenlét-rituálékban megélt mámor dionüszoszi pillanatainak energikus közege.

A személyesség-hangvételhez rendkívül sokszínű példák kapcsolódnak az ókori olimpiáktól és gladiátorjátékoktól az Aranycsapat 1954-es berni vereségén át a Dortmund 2016-os bajnoki meccséig, vagy Immanuel Kanttól Arnold Schwarzeneggerig, esetleg az Invalidusok házától a La Bomboneráig, majd egy kanadai jégkorongmérkőzés drámájától a japán baseball titkain át Jesse Owens érintésével Roger Federerig. De szóba kerül Krisztus misztikus teste és természetesen Puskás Ferenc is. Ez az olykor lebilincselő anekdotázás azonban némileg csapongóvá teszi a szöveget, aminek éppen az érvelés koherenciája látja kárát. Sőt, néhány sajnálatos ténybeli tévedés is maradt a szövegben, például a Real Madrid nem az Európa-bajnokság döntőjét nyerte meg 1960-ban a Frankfurt ellen, hanem a Bajnokcsapatok Európa-kupáját. (23.) Másik szempontból a személyesség meglehetősen lehatárolt nézőpontot eredményez, ami bár az esszé műfajából kiindulva érthető volna, a kifejtett téma rétegzettségét tekintve azonban kedvezőtlen.

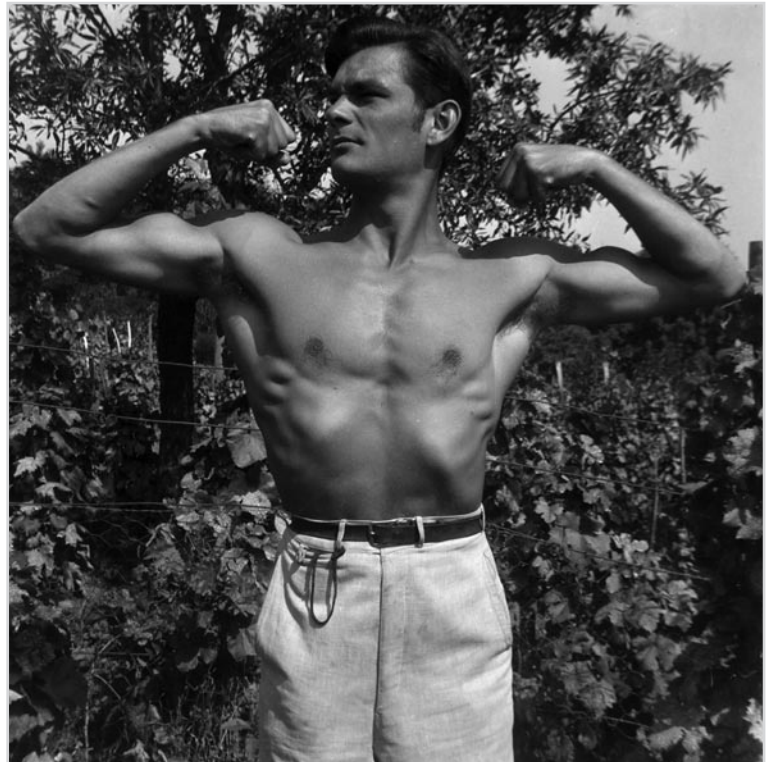
Egy példával világítom meg Gumbrecht érvelésének hiányosságait: a szerző figyelmen kívül hagyja a sportszeretethez szorosan kapcsolódó természetes jelenséget, a patriotizmussal szorosan összefüggő szurkolói kötődést és az ebből fakadó, a vereség és a diadal érzéseiben különösen megnyilvánuló identifikálódás kulturális vonatkozást. Egyáltalán nem számol a történelmileg meghatározott rajongói közösségtudattal, akárcsak az amúgy kézenfekvőnek tekinthető nemzeti kötődéssel a sportban. Ugyan könyvének egyik kiindulópontja a szurkolói bevonódás, mégis hiányérzetünk támad ugyancsak a játékfogalom gadameri koncepciójának mellőzése miatt, ami pedig éppen a részvétel és a feloldódás kapcsán plasztikusan fogalmazza meg néző és játékos egybeolvadását a játék során. Ugyanígy hiányzik gondolatmenetéből még egy fontos dimenzió, a sport megtapasztalásában a jelenlét és az egyidejűség kapcsán az „itt és a most” előre megjósolhatatlan valóságával való radikális szembesülés, hiszen bármilyen sportesemény vagy mérkőzés alapvető tulajdonsága, hogy kiszámíthatatlan, nem előre megírt forgatókönyv szerint zajlik (hacsak nincs megbundázva – bár ez nem

esztétikai kérdés). Ez különösen a korunkban egyre dominánsabbá váló médiaközvetítettség virtualitásával szemben fontos szempont, mivel a sport a jelenlét és esemény hangsúlyos (és a szurkolás izgalmában zsigeri szinten átélhető) valóság tapasztalatát képes adni a néző számára.

A könyv másik érdekessége, hogy mivel, érthető módon, a szerző által személyesen megélt, elsősorban német és angolszász kulturális és történelmi hagyományokra hagyatkozik (bár japán és dél-amerikai sportélményeket is megemlít), ezért egyes ítéletei meglehetősen sommásak vagy egyoldalúak maradnak, tehát az ezeken alapuló érvelései több ponton kikezdzhetők. Ez igaz a vázlatos sporttörténeti áttekintésére, továbbá olyan kijelentéseket is találunk a szövegben, amelyek a magyar olvasó számára különösen vitathatók lehetnek. Gumbrecht azt állítja, hogy az egyes sportágak intenzíven kötődnek a nézői beállítódások különböző, távolságtartóan elemző vagy éppen érzelmileg sokkal mélyebben átélhető formáihoz. Egyik példája az úszóversenyek, amelyek nézőit alapvetően analitikusnak képzei el, hiszen szerinte kevés ember akad közöttük a versenyzők családtagjait kivéve, „aki élete valamely pontján ne lett volna maga is úszó vagy úszóedző”. (135.) Pedig jól tudjuk, hogy évtizedek óta micsonda szurkolói hangulat kerekedik a lelátón bármely magyar olimpiikon döntőjén, de állítása más nemzeti szurkolótáborokra gondolva is megkérdőjelezhető. Szintén könnyen megcáfolható egy másik tétele, miszerint „a költők szinte soha nem fordították figyelmüket a sportesemények nézői felé”. Ám ez a magyar irodalmat tekintve egyáltalán nem igaz, gondoljunk csak Juhász Gyula (*Olympiai óda*), Szabó Lőrinc (*Futballversenyen, Vereség után*), Jékely Zoltán (*Futballisták, Egy falusi futballpályán*) vagy kortársaink közül Varró Dániel (*Ha szívemen a félelem*), Kemény István (*Sztélé*), esetleg Vörös István (*A foci dicsérete*) verseire. A felsorolás nyilván csak kiragadott példákat tartalmaz, és a szerző nem ismerheti a magyar költészetet, de más nyelvek irodalmaiból, akár a németből vagy a spanyol és latin-amerikai líra történetéből szintén idézhetnénk számos hasonló alkotást.

Mindezek ellenére Gumbrecht mindkét művének fontosságát és jelentőségét éppen egyes fogalmak újragondolása és tisztázása adja. Ilyen a dicsőítés, a kecsesség, a mámor, az intenzitás és a ritmus, az aura vagy az ígézet fogalma, vagy maga a szépség egy másfajta megközelítése mint egyfajta egyszeri és megismételhetetlen térben elgondolható epifánia megvalósulása a sportban. A tömegről szólva igen érdekes a jelenséget taglaló szakirodalom

áttekintése, az ehhez kapcsolódó saját fogalmi rendszere pedig, amelyben megkülönbözteti a „tömegben levés” laterális (a testek közötti viszonyban átélt), tranzitív (a stadionbéli speciális látványosság tárgyára irányuló figyelem) és vertikális (csak a tömegben átélhető dolgok) dimenzióit, különösen inspiráló. A fogyasztókat megcélzó látvány-sportpart és a sportszerűséget aláásó teljesítményfokozókat megcélzó kritikájával szintén egyet tudunk érteni.

A gondolati gazdagságon túl azonban van egy további értéke ennek a műnek: a sport mint szépségen túli esztétikai minőség megélésének tapasztalatát adja át az olvasónak. Hans Ulrich Gumbrecht könyvének tanúsága szerint számára az intellektuális szempontoknál sokkal fontosabb, hogy a sport szurkolói átélése lehetőséget nyit egyfajta hála kifejezésére a szépség megtapasztalása iránt, akár csak múltbéli sportteljesítmények, dicső pillanatok és drámai alakok felidézésével Puskástól Messiig. „Lehet, hogy a szeretet Platón *Lakomájából* ismert, híres fogalma értelmében nézem a sportolókat, és szeretem csodálni őket?” – kérdezi az első esszé végére érve. (158.) Majd ezzel zárja ezt a gondolatmenetét, hogy a sportnézés annak is elsődleges megtapasztalása, hogy lelkesedést és csodálatot érezhetünk valami iránt, tudva, hogy „ami történik, fontosabb, mint az, hogy velünk történik”. (159.)

Atléta,
1949
Adományozó:
Szalai Zoltán
© Fortepan